

DR. VÉLI GYÖRGY

1895—1980

Néhány éve az Anthropologiai Közlemények különszámával (19. évfolyam 2. füzete, 1975) köszöntöttük az akkor 80 éves VÉLI GYÖRGYÖT. Részletesen bemutatattuk életpályáját, amelyben a gyermekek növekedését, testi fejlődését, érését és az ezekben megmutatkozó variációkat vizsgáló és az alapvető biológiai törvényszerűségeket kereső humánbiológus, ill. a gyógyító—megelőző tevékenységet folytató gyermekgyógyász és oktató—nevelő iskolaorvos érdeklődése és szemlélete ötvöződött. Azt reméltük akkor, hogy még sokáig tevékenykedhet köztünk. Az egyre súlyosbodó betegség azonban fokozatosan legyűrte szervezetét, és 1980. október 31-én szíve örökre megszűnt dobogni. Pedig mennyi terve volt még!

Élete utolsó éveiben összefoglalta életművét.

Munkássága kezdetét az 1928-ban végzett első kaposvári kereszmetiszeti növekedésvizsgálata jelentette. Erről írott dolgozatának alcíme „Összehasonlító tanulmány” volt, és akkor ez volt benne az új: nemcsak saját vizsgálati eredményeit közölte, hanem azokat beleillesztette az akkoriban megjelent hasonló tanulmányok rendszerébe. E tanulmányát később többen is méltatták (EIBEN 1952-ben, MALÁN 1961-ben, FARKAS 1961-ben).

Az 1947/48. tanévben megismételte e vizsgálatát, és azt kutatta, hogy mennyire befolyásolta a második világháború és az annak nyomán jelentkező sok élelmezési nehézség a gyermekek testi fejlődését. Eredményeit szinte azonnal közölte, hogy másokat is hasonló vizsgálatokra ösztönözzön, részben, hogy eredményei összehasonlításhoz jussanak, részben, hogy az időközben felvetődött, nyitott kérdésekre választ kaphasson. Felhívása ilyen értelemben eredménytelen maradt, így a hazai antropológiai irodalomban az övé az egyetlen közlés a gyermekek növekedésére gyakorolt háborús hatások kutatásában. Kimutatta, hogy Kaposvárott a két említett vizsgálata között észlelhető differenciák 1 éves időszakokra átszámítva 2—3-szor kisebbek, mint a BRAUNHOFFNER által Budapesten kapott értékek. Ezt úgy magyarázta, hogy BRAUNHOFFNER 1928-ban és 1934-ben, míg ő 1928-ban és 1947-ben végezte vizsgálatait. A budapesti vizsgálat eredményeit már nem befolyásolta az első világháború, míg az 1947. évi kaposvári vizsgálat eredményeiben a második világháború ártalmi nagyon is éreztették káros hatásukat. E tanulmány eredményeit értékelve KONTRA (1968) kiemelte, hogy VÉLI már több évvel BENNHOLDT-THOMSEN 1954. évi tanulmányának megjelenése előtt kimutatta, hogy a retardáció ki-küszöbölése milyen jelentős. További szerzők idézték elismeréssel munkáit, ill.

munkásságát: FARKAS 1961-ben, KUN 1962-ben, LIPTÁK 1969-ben. VÉLI GYÖRGY büszke volt ezekre a kollegáktól kapott elismerésekre, hiszen a magányosan dolgozó kutatónak ezek erkölcsi elismerést jelentettek.

Érdeklődéssel foglalkozott az ún. „akceleráció” kérdésével: „Felvetődik a kérdés, hogy valódi növekedésről, vagy egyszerűen a növekedés meggyorsulásáról van-e szó” — írta 1948-ban. Sorozási jegyzőkönyvek tömegét dolgozta fel, persze Somogy megye adatai különösen érdekelték. Megállapította, hogy az 1850. és 1935. születési évek közötti testmagasság-különbség évi 0,778 mm vagyis 10 évenként 7,78 mm) volt. Ezzel bizonyította, hogy Magyarországon is van „akceleráció”. Mégis, az 1950-es évek elején ezt a közismert ténytet nem volt könnyű elfogadtatni. Sokáig őrizte a „Népegészségügy” levelét, amelyben a tanulmányát elutasították. Végül 1954-ben a „Biológiai Közleményekben” látott napvilágot e munkája.

Az 1960-as évek végén újra elővette e témát, és azt vizsgálta, van-e különbség a felszabadulás előtti és utáni növekedés között. Az eredmény őt igazolta: amíg a felszabadulás előtt a növekedés mértéke évenként 0,8 mm volt, addig a felszabadulás után ez évi 1,8 mm-re változott. Ekkor foglalt állást az „akceleráció” kifejezés ellen, és helyébe a BÜRGER által ajánlott „biomorphosist” javasolta. Nagy jelentőséget tulajdonított a környezeti tényezők hatásának.

Elméletének új elemét így fogalmazta meg: „A régebbi felfogás szerint egy bizonyos alapértékből kiindulva különböző izgatató hatások eredményeként a magasság bizonytalan értékig emelkedik. Elméletem szerint viszont a magasabbra növes annak a következménye, hogy a törzsfajlás folyamán kialakult optimumot elhomályosító retardáció a környezeti tényezők fokozatos javulása következtében felszámolódik, és ennek eredményeképpen az akut testmagasság mind közelebb kerül a biológiailag elérhető maximumhoz. A növekedés tehát — számviteli meghatározással — nem „-tól”, hanem „-ig”. A környezeti tényezők javulása indokolja a kísérő tüneteket is, mint az élettartam növekedése és a halálozási arány csökkenése. Növekszik az emberiség? Nem! Csak az elveszett örökségét pöröli vissza. A kérdés most már csak az, hogy ez a változás a tökéletesedés, vagy a visszafejlődés irányába mutat-e.” — Elmélete komoly, pozitív visszhangot váltott ki (HEGEDŰS 1970-ben, JUVAN CZ 1975-ben és mások).

Munkásságának egy másik jelentős területe a menarchekort érintette. Az 1956-ban közölt tanulmányának ide vonatkozó 1947/48. évi adataiból THOMA probit-analízissel $m = 13,9$ éves menarchekort számított. Ez az első olyan korrekt hazai menarchekor adatunk, amely a ma alkalmazott methodika szerint is érvényes. Ide vonatkozó, több értékes tanulmányát többen méltatták (THOMA 1961-ben, EIBEN 1968-ban). VÉLI GYÖRGY tagja volt az első országos menarchekor-mediánt publikáló munkaközösségnek is.

A testi fejlődés és a menarche között pozitív korrelációt mutatott ki. Leírta, hogy a 13 éves, már menstruáló lányok testmagassága és testsúlya korcsoportjuk statisztikai paramétereinek $\bar{x} + 1s$, míg a 15 éves, még nem menstruáló lányok $\bar{x} - 1s$ értékeit közelítik meg.

Megállapította, hogy a menarchekor hazánkban az 1940-es évek vége óta egyre korábbra kerül, továbbá azt is, hogy a menarche a legnagyobb növekedési és gyarapodási hozamot (ti. a serdülési növekedési lökés csúcsát) követő évben jelentkezik. Ami pedig a végső testmagasságot illeti, leírta, hogy minél előbb jelentkezik az első vérzés, annál inkább kiemelkedik a leánygyermek kortársai közül, de mert ezzel egyidőben hosszúnövekedése máris lelassul, és rövidesen

teljesen leáll, végeredményben alacsonyabb marad, mint a későbbi menarche miatt magasabb szintről induló társai. E közleményének különlenyomatát több, mint ötvenen kérték meg külföldről.

További, számára kedves terület volt az iskolában folyó egészségnevelés, amelyet ő — a korábbi „szexuális felvilágosítás” helyett — már nagyon korán igen korszerűen végzett.

VÉLI GYÖRGY munkássága sok tekintetben úttörő jellegű volt. Mindazt, amit alkotott, saját iniciatívájára, saját erejéből, szerény eszközökkel, de annál több hozzáértéssel, szakszerűséggel és lelkesedéssel tette. Eredményei jelentős visszhangot keltettek itthon és külföldön egyaránt. Legtöbb megállapítása ma már általában elfogadott, a szakmai köztudatba beivódott. Ezért hiányzik annyira nekünk, akik tiszteltük és szerettük őt. Nélkülöznünk kell bölcs tanácsait, kritikus észrevételeit, mindig szeretetteljes humánusát, emberségét.

Emlékét kegyelettel megőrizzük.

Dr. Eiben Ottó

DR. VÉLI GYÖRGY SZAKIRODALMI MUNKÁSSÁGÁNAK JEGYZÉKE

- 1924 — *Adatok a liquor cerebrospinalis fagyáspontcsökkenésének vizsgálatához (VÉLI GYÖRGY—PAUNZ JÁNOS). — Magyar Orvosi Archivum, 21; 138—141.
- 1936 — A kaposvári óvodás és elemi iskolás gyermekek testméretei. — Iskola és Egészség, 3; 112—124.
- 1937 — A pubertás befolyása a szellemi képességek fejlődésére. — Egészség, 51; 150—154.
- 1938 — Levél a tanulók egészségügyi epigrammaival. — Egészség, 52; 79—80.
- 1948 — Mennyire befolyásolta a háború a gyermekek testi fejlődését? — Népegészségügy, 29; 667—674.
- 1950 — Pellagra előfordulásáról. — Orvosi Hetilap, 91; 975—976.
- 1953 — Golyva a kaposvári iskolásgyermekek között. — Gyermekgyógyászat, 4; 311—314.
- 1954 — Az ember növekedésének egyes kérdéseiről. — Biológiai Közlemények, 1; 137—147.
— Hozzászólás Varga Béla dr. „A rövidlátás keletkezéséről, gyógyításának és megelőzésének lehetőségeiről” (Szemészet, 1953. 1.) c. munkájához. — Szemészet, 91; 47—48.
- 1956 — Újabb tanulmány a tanuló ifjúság testi fejlődéséről. — Biológiai Közlemények, 3; 97—114.
- 1957 — A kaposvári és környékbeli, 1927—1936. évi születésű ifjúság növekedéséről. — Anthropol. Közl. 1; 51—55.
- 1962 — Hozzászólás Hegedűs György „Gyermekek és gyermekkollektívák fizikai fejlettségének értékelési módszerei” c. cikkéhez. — Népegészségügy, 43; 92—94.
— Csecsemőgondozás a kaposvári cigányok között. — Élővilág, 7; 46—47.
- 1962 — *Über die jahreszeitlichen Schwankungen im Menarchebeginn bei Landmädchen. (VALŠIK, J. A.—VÉLI GYÖRGY) — Acta F. R. N. Univ. Comeniana, Anthropologia 7; 119—125.
- 1963 — *A menarche kora Magyarországon. (BOTTYÁN OLGA, DEZSŐ GYULA, EIBEN OTTÓ, FARKAS GYULA, RAJKAI TIBOR, THOMA ANDOR és VÉLI GYÖRGY). — Anthropol. Közl. 7; 25—39.
— *Age at menarche in Hungarian girls. (BOTTYÁN, O.—DEZSŐ, GY.—EIBEN, O.—FARKAS, GY.—RAJKAI, T.—THOMA, A.—VÉLI, GY.). — Annales Hist.-Nat. Musei Nat. Hung. 55; 561—572.
- 1964 — *Magyarországi megfigyelések a havivérzés jelentkezésével kapcsolatban. (BOTTYÁN OLGA—DEZSŐ GYULA—EIBEN OTTÓ—FARKAS GYULA—RAJKAI TIBOR—THOMA ANDOR—VÉLI GYÖRGY). — Élővilág 9; 16—18.
- 1967 — Az akceleráció a felszabadulás előtt és után. — Anthropol. Közl. 11; 25—30.
- 1968 — A testi fejlődés és a menarche. — Anthropol. Közl. 12; 161—171.
- 1969 — Gyermekek testhossz- és testsúly-méretei 0—3 éves korban. — Anthropol. Közl. 13; 121—142.
— Ahogyan az iskolaorvos látja. — Köznevelés, 25/23; 31—33.

* Társszerzővel frott tanulmány.

- 1971 — Menarche, growth and development in Hungary. — *Acta Paediatrica Acad. Sci. Hung.* 12; 209—221.
 — *A 18—20 éves férfilekosság testi fejlettsége (KÁDÁR PÁL—VÉLI GYÖRGY). — *Anthrop. Közl.* 15; 97—112.
- 1972 — *Az állításköteles korú fiatalok testi fejlettsége (KÁDÁR PÁL—VÉLI GYÖRGY). — *Honvédorvos*, 24; 186—195.
 — Akceleráció vagy retardáció? — *Anthrop. Közl.* 16; 105—114.
 — Eiben O., Hegedűs Gy., Bánhegyi M., Kis K., Monda M., Tasnádi I.: Budapesti óvodások és iskolások testi fejlettsége 1968—1969. (Könyvismertetés) — *Anthrop. Közl.* 16; 151—152.
- 1974 — Akceleráció-e a säcularis trend? — *Gyermekgyógyászat*, 25; 420—422.
 — *Az akceleráció szakaszosságáról (KÁDÁR PÁL—VÉLI GYÖRGY). — *Anthrop. Közl.* 18; 105—111.
- 1976 — A szexuális felvilágosítás visszasságai. — *A biológia tanítása*, 15; 82—85.
- 1977 — *A szekularis trend 100 éve Somogy megyében (KÁDÁR PÁL—VÉLI GYÖRGY). — *Anthrop. Közl.* 21; 93—100.
 — *100 Jahre des sekulären Trends in einem Bezirk Ungarns (VÉLI, G.—KÁDÁR, P.). — *Acta Paediatrica Acad. Sci. Hung.* 18; 105—112.
- 1980 — *The changing of height and weight of body during half a century in Hungary (BODZSÁR, B. É.—VÉLI, G.). — *Glasnik Antropološkog Društva Jugoslavije*, 17; 69—75.

Összeállította: Dr. Eiben Ottó